सुस्वागतम्

BED 202

Knowledge and Curriculum and Language across the Curriculum

Unit 2 Dimensions of Curriculum

2.1 Meaning, concept and types of Curriculum

†³µÖÖÃÖÖÎú´Ö †£ÖÖÔ, ÃÖÖÓú»¯ÖÖÖ †Ö×Ö ¯ÖÏúÖ¸ü

†³µÖÖÃÖÖÎú´Ö µÖÖ ¿Ö²¤üÖ»ÖÖ ‡ÓÖÏ·Öß´Ö¬µÖê Curriculum ÆüÖ ¿Ö²¤ü ¾ÖÖ¯Ö¸ü»ÖÖ ·ÖÖŸÖÖê.

†³µÖÖÃÖÖÎú´Ö- ×¿Ö��Ö“Öê ¬µÖêµÖ ¾Ö ^¤Ëü×¤üÂ™ü ÖÖšüµÖÖÃÖÖšüß ×¿ÖÖú ¾Ö ×¾ÖªÖ£µÖÖÕÖß �ÖšüÖ¾ÖµÖÖ“Öê †ÓŸÖ¸ü †ÃÖÖ ŸµÖÖ“ÖÖ †£ÖÔ ÆüÖêŸÖÖê.

†³µÖÖÃÖÖÎú´Ö ŸÖµÖÖ¸ü �¸üŸÖÖÖÖ Ÿµ֓Öß úÖÆüß ŸÖ¢¾Öê, ×ÖµÖ´Ö, ´Öã»Ö³ÖæŸÖ †Ö¬ÖÖ¸ü µÖÖÓÖÖ ×¿ÖÖÖ ¯ÖÏ×�µÖêŸÖ ´ÖÆü¢¾ÖÖ“Öê Ã£ÖÖÖ †ÃÖŸÖê.

†³µÖÖÃÖÖÎú´ÖÖŸÖæÖ ×¾ÖªÖ£µÖÖÕ“ÖÖ ÃÖ¾ÖÖÕÖßÖ ×¾ÖúÖÃÖ †¯Öê×�ŸÖ †ÃÖŸÖÖê. Ö¾ÖÖ¾ÖßÖ –ÖÖÖÖ“µÖÖ ×ÖÙ´ÖŸÖß´Öãôêû †³µÖÖÃÖÖÎú´Ö Æüß ÃÖÖÓú»¯ÖÖÖ ¾µÖÖ¯Öú ÆüÖêŸÖ †ÃÖ»Öê»Öß ×¤üÃÖæÖ µÖêŸÖê.

- **¸êü´ÖÃÖÔ-** '¿ÖÖôêû“µÖÖ ×ÖµÖÖÓ¡ÖÖÖÖÖÖ»Öß †¬µÖµÖÖ ú¸üÖÖ·µÖÖ»ÖÖ ¯ÖÏÖ¯ÖŸÖ ÆüÖêÖÖ·µÖÖ †Öã³Ö¾ÖÖÖÓ“ÖÖ ÃÖÖÖšüÖ ´ÆüÖ•Öê †³µÖÖÃÖÖÎú´Ö ÆüÖêµÖ.'
- Curriculum is being defined as all the experiences of the learner that are under the control of the school.
- **´Ö¸üÖê-** '¿ÖÎÖ×Öú ¬µÖêµÖê ÃÖÖ¬µÖ ú¸üµÖÖÖÃÖ ¿ÖÖôêûŸÖ ˆ¯ÖµÖÖê�ÖŸÖ †ÖÖ»Öê»µÖÖ ÃÖ¾ÖÔ ¯ÖÖÏ�Ö¸ü“µÖÖ †Öã³Ö¾ÖÖÖÓ“ÖÖ †³µÖÖÃÖÖÎú´ÖÖŸÖ ÃÖ´ÖÖ¾Öê¿Ö ÆüÖêŸÖÖê.'
- Curriculum includes all those experiences which are utilized by the school to attain the aims of education
- **¾ÖÖð»™ü¸ü-** '†³µÖÖÃÖÖÎú´Ö ´ÆüÖ•Öê ×¾ÖªÖ£µÖÖÖÕÖÖ ¿ÖÖôêû“µÖÖ -ÖêŸÖéŸ¾ÖÖÖÖÖÖ»Öß ×´ÖôûÖÖ¸êü ÃÖÖÖôêû †Öã³Ö¾Ö úß ·µÖÖŸÖ ¾Ö�ÖÖÔŸÖß»ÖÖ éúŸÖß“ÖÖ ú´ÖÖ“ÖÖ ŸµÖÖ“Ö¯ÖÏ´ÖÖÖê ×Ê�ú›êü“ÖÖÆüß ÃÖ´ÖÖ¾Öê¿Ö ÆüÖêŸÖÖê.‘

´Öã¤üü»ÖßµÖÖ¸ü †ÖµÖÖêÖ (1952-53)

†³µÖÖÃÖÖÎú´Ö ´ÆüÖ•Öê êú¾Öôû ¯ÖãÃŸÖúß –ÖÖÖ ¤êüüÖÖ¸êü ¾Ö ¹ýœü ¯Ö¤üË¬ÖŸÖßÖê ×¿Öú×¾Ö»Öê •ÖÖÖÖ¸êü ×¾ÖÂÖµÖ Ö¾ÆêüŸÖ ŸÖ¸ü

†³µÖÖÃÖÖÎú´Ö ÃÖÖÓú»¯ÖÖÖ

×¿Ö��Ö“Öß ¬µÖêµÖ ¾Ö ^¤Ëü×¤üÂ™êü ÃÖÖ¬µÖ ú¸ü�ÖÖÃÖÖšüß •Öê •Öê †¬µÖµÖÖ †Öã³Ö¾Ö ×¤ü»Öê •ÖÖŸÖÖŸÖ ŸµÖÖ ÃÖ¾ÖÖÕ“ÖÖ ÃÖ´ÖÖ¾Öê¿Ö †³µÖÖÃÖÖÎú´ÖÖÓ´Ö¬µÖê ÆüÖêŸÖÖ †ÃÖŸÖÖê. ´ÆüÖ•Öê“Ö †³µÖÖÃÖÖÎú´ÖÖ¤Ëü¾ÖÖ¸êü ×¾ÖªÖ£µÖÖÕÖÖ †¬µÖµÖÖ-†Öã³Ö¾Ö ¤êüµÖÖ“Öê úÖµÖÔ êú»Öê •ÖÖŸÖê Æêü †Öã³Ö¾Ö †³µÖÖÃÖÖÎú´ÖÖŸÖß»Ö ÃÖ´ÖÖ×¾ÖÂ™ü ‘Ö™ü�ÖÓ“µÖÖ ÃÖÖÆüÖµµÖÖÖê ×¤ü»Öê •ÖÖŸÖÖŸÖ. †³µÖÖÃÖÖÎú´Ö ^¤Ëü×¤üÂ™üÖÓ¿Öß ÃÖÓ²ÖÓ×¬ÖŸÖ †ÃÖŸÖÖê. †³µÖÖÃÖÖÎú´ÖÖ“Öê ¬µÖêµÖ ¿ÖîÖ×Öú ^¤Ëü×¤üÂ™êü ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ú¸üÖê Æêü †ÃÖŸÖê.

†³µÖÖÃÖÖÎú´ÖÖ“Öß ´ÖÖÓ›üÖß ´ÖÖÖÃÖ¿ÖÖÃ¡ÖßµÖ ¾Ö ŸÖÖÔú¿ÖÖÃ¡ÖßµÖ ¯Ö¤Ëü¬ÖŸÖßÖê —ÖÖ»Öê»Öß †ÃÖŸÖê. †³µÖÖÃÖÖÎú´Ö ÆüÖ ¿ÖîÖ×Öú ¯ÖµÖÖÔ¾Ö¸ü�Ö“ÖÖ ‹ú ³ÖÖÖ †ÖÆêü. ŸµÖÖ´Ö¬µÖê ¿ÖîÖ×Öú ¯ÖµÖÖÔ¾Ö¸üÖ ‘Ö™ü�ÖÓ²Ö¸üÖê²Ö¸ü“Ö ÃÖÖÆü¿ÖÖ»ÖêµÖ úÖµÖÔÎú´Ö, ¯ÖÏµÖÖêÖ¿ÖÖôûÖ, ×�ú›üÖÓ��Öê, ÖÏÓ£ÖÖ»ÖµÖ µÖÖÓ“ÖÖ ÃÖ´ÖÖ¾Öê¿Ö ÆüÖêŸÖÖê.

†³µÖÖÃÖÖÎú´Ö †Ö¸üÖ�›üÖ ŸÖµÖÖ¸ü �¸üŸÖÖÖÖ ŸÖÖê ¯ÖÖšüµÖ¯ÖãÃŸÖ�ÖÖÓ¯ÖµÖÖÔŸÖ ´ÖµÖÖÔ×¤üŸÖ Ö šêü¾ÖŸÖÖ ŸÖÖê ¿ÖîÖ×Öú ¯ÖµÖÖÔ¾Ö¸ü�Ö“µÖÖ ¥üÂ™üßúÖêÖÖŸÖÖæÖ ŸÖµÖÖ¸ü êú»ÖÖ •ÖÖŸÖÖê. ŸµÖÖ´Ö¬µÖê ÃÖ´ÖÖ•ÖÖ“µÖÖ ×¾Ö×¾Ö¬Ö ¯ÖÏúÖ¸ü“µÖÖ Ö¸üÖ•ÖÖ, ×¾ÖÂÖµÖÖ“Öß ^¤Ëü×¤üÂ™êü †Ö¡ÖµÖÖ“Öß ×Ö¾Ö¸üÖ †Ö¡ÖµÖÖ“Öê

†Ö³ÖÖ¸ü!

BED : 202
Knowledge and Curriculum and Language across the curriculum

Unit : 2 Transacting knowledge through curriculum

अभ्यासक्रमाच्या माध्यमातून ज्ञानाची व्यवहार्यता

Principles of Curriculum Development

अभ्यासक्रम विकसनाची तत्त्वे

अभ्यासक्रम विषयक मुलभूत तत्त्वे मांडण्याचा प्रयत्न अनेक शिक्षण तज्ज्ञांनी केलेला आहे. या तत्त्वांव्दारे शिक्षणविषयक विविध तत्त्वज्ञान निर्माण झाले. अभ्यासक्रम विकसनाची प्रमुख तत्त्वे पुढीलप्रमाणे आहे.

- **अनुभवाचा समावेश :** अभ्यासक्रम विषयापुरता आणि पाठ्यपुस्तकांभोवती केंद्रीत नसावा. विद्यार्थ्यांचा संपूर्ण विकास होऊ शकेल अशा विविध अनुभवांचा समावेश त्यात असावा.
- **उद्‌दिष्टांची निश्चितता :** अध्यापनाच्या सर्वसाधारण उद्‌दिष्टांचा विचार करुन अभ्यासक्रमात आशयघटकांची रचना केली जावी. बौध्दिक विकासाबरोबरच कौशल्य, कृती यांचा विकास होईल. अशा बाबींचा समावेश त्यामध्ये असावा.

- **अंतर्भूत घटकांची मांडणी :** सोप्या घटकांकडून हळूहळू कठिण घटकांकडे अभ्यासक्रमांची मांडणी असावी. मुर्ताकडून अमूर्ताकडे आणि ज्ञाताकडून अज्ञाताकडे ही तत्त्वे उपयोगात आणावी.
- **समवाय साध्यता :** ज्ञान हे एकसंघ असते. त्याच्या जाणीवेसाठी विषयांचा एकमेकांशी समवाय साधणे आवश्यक आहे. विज्ञानाचा गणिताशी, भुगोलाशी, भाषेशी, चित्रकलेशी समवाय साधता येईल. अभ्यासक्रमात समवाय तत्त्वांचा समावेश असला पाहिजे.

- **दैनंदिन जीवनाशी सांगड :** अभ्यासक्रम जीवन समृध्द करणारा असला पाहिजे. अभ्यासक्रमातील नोंदविलेली मार्गदर्शनपर उदाहरणे विद्यार्थ्यांच्या दररोजच्या जीवनातील व परिसरातील असावीत.
- **विद्यार्थी केंद्रित :** विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिभिन्नतेनुसार आणि मनोवृत्तीला अनुकूल असे शिक्षण दिल्यास त्यांचे लक्ष लागेल. अध्ययन प्रभावी, परिणामकारक, रंजक होईल म्हणून विद्यार्थ्यांच्या आवडीनिवडींना अभ्यासक्रमात वाव असावा. बोजड, कंटाळवाणा व साचेबंद अभ्यासक्रम असू नये.

- **अभ्यासपूरक कार्यक्रमाची जोड :**अभ्यासक्रमात केवळ विषयज्ञान आणि तत्स्‌बंधी शालेय प्रात्यक्षिके यातून विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास होत नाही तर त्यासाठी अभ्यासपूरक कार्यक्रमाची, उपक्रमांची जोड असावी लागते. अभ्यासक्रमात उपक्रमांची नोंद व मार्गदर्शक सुचनाही असाव्यात.
- **उपलब्ध कालावधीचा विचार :** प्रत्यक्ष वर्गाध्यापन, कृती व प्रात्यक्षिके इत्यादी सर्वांच्या विचार करुन उपलब्ध कालावधीत अभ्यासक्रम पूर्ण होईल असाच तो ठरविलेला असावा.

- **उपयुक्ततेचे तत्त्व :** सर्वच पालक तसेच शिक्षक यांच्या दृष्टीकोनातून विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणण्यासाठी व घेतलेल्या शिक्षणाचा ज्ञानाचा उपयोजनात्मक दृष्टीने लाभ होण्यासाठी अभ्यासक्रम हा उपयुक्त स्वरुपाचा असला पाहिजे.
- **योग्य वर्तन प्रकारासाठी शिक्षण :** अभ्यासक्रमाची रचना करतांना सामाजिक, आर्थिक, कौटूंबिक व सांस्कृतिक पर्यावरणाचा व त्याअनुषंगाने होणाऱ्या वर्तनाचा विचार करावा लागतो.

- **जीवनातील सर्व कृतीचे विश्लेषण :** जेव्हा अभ्यासक्रमाची रुपरेषा तयार केली जाते. तेव्हा त्यामध्ये विविध कौशल्ये संपादन, चिंतन, मनन यासारख्या विविध कृतीचा त्यात समावेश केला जाणे गरजेचे असते. अभ्यासक्रमाची रचना जीवनाविषयक कृतीच्या सहयोगाने होणे गरजेचे ठरते. म्हणजेच अभ्यासक्रम हा अशा कृतीवर आधारलेला असला पाहिजे. की ज्या कृती माणसाच्या भविष्यकालीन दृष्टिकोनातून उपयुक्त ठरतील.
- **व्यक्तिभेदाचे तत्त्व :** प्रत्येक व्यक्ती ही दुसऱ्या व्यक्तीपेक्षा आवडी-निवडी, छंद, अभिक्षमता, अभिवृत्ती व कौशल्ये इत्यादींच्या दृष्टीकोनातून एकमेकांपेक्षा भिन्न भिन्न स्वरुपाच्या असतात. शैक्षणिक मानसशास्त्रज्ञांच्या मते अभ्यासक्रमाच्या माध्यमातून विविध व्यक्तिभेद धारण करणाऱ्यांच्या सर्व गरजांची पुर्तता होणे आवश्यक आहे. परिणामी लवचिकता ही अभ्यासक्रमाची सर्वोत्तम गुणवत्ता ठरते.

- **लोकशाही मूल्यांची रुजवणूक :** लोकशाही प्रधान समाजात जेव्हा अभ्यासक्रमाची रचना करावयाची असते. तेव्हा लोकशाहीला पुरक ठरणाऱ्या क्षमतांचा समावेश अभ्यासक्रमात होणे गरजेचे असते. अभ्यासक्रमातून जर लोकशाही मूल्यांची शिकवण दिली गेली तर विद्यार्थी लोकशाही प्रधान समाजात जगण्यासाठी पात्र ठरतात.
- **सामुदायिक जीवनाशी संबंधित :** शालेय जीवन आणि सामुदायिक जीवन हे परस्परांशी संबंधित असावे कारण शाळा ही समुदायाची छोटी प्रतिकृती असते. त्यामुळे समुदायामार्फत ज्या विविध कृती पार पाडल्या जातात ज्यांचा उद्देश चांगला असतो. त्या सर्व कृतीचा समावेश अभ्यासक्रमात केला जावा.

- **सातत्यपूर्ण विकास :** आजच्या काळात ज्ञानाचा प्रस्फोट होत असल्याने सतत नवनवीन शोध लागत आहेत. विविध ज्ञानशाखांचा विस्तार होत आहे. आणि परिणामी अभ्यासक्रमाची सातत्याने पुनर्रचना करावी लागत असल्याचे दिसून येते.
- **फुरसदीच्या वेळेचे शिक्षण :** शिक्षण हे केवळ नोकरी किंवा रोजगार उपलब्ध करुन देणारे नसावे. त्यामुळे अभ्यासक्रमात अशा अनेक तरतूदी असाव्यात की ज्यामुळे व्यक्तींचा फुरसदीचा वेळ हा आनंददायी ठरेल. अभ्यासक्रमात सामाजिक, सांस्कृतिक, कलात्मक, क्रीडात्मक वैविध्यांचा समावेश केला जावा की ज्यामुळे विद्यार्थ्याला फुरसदीच्या वेळेचा सदुपयोग करुन घेता येईल.

2.5) राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा - 2005
National Curriculum Framework - 2005

- अभ्यासक्रम तयार करताना विविध बाबी लक्षात घ्याव्या लागतात. शाश्वत मूल्य, मानसशास्त्रीय सिद्धांत, मानसशास्त्रीय तत्वे, समाजशास्त्रीय सिद्धांत यांचा विचार अभ्यासक्रम तयार करताना करावा लागतो.
- जागतिकीकरणाच्या युगात संपूर्ण जागतिक व्यवस्था व अवस्था, आंतरराष्ट्रीय पातळीवर शिक्षणाबद्दल होणारी मत मतांतरे व संशोधन या घटकांचा विचार अभ्यासक्रम तयार करताना करावा लागतो.

- शिक्षणाचा आराखडा ठरविताना किमान पंधरा-वीस वर्षात होऊ घातलेल्या बदलांचा विचार केला जात असतो. भविष्यकाळाचा वेध घेऊन तज्ञ मंडळी राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा ठरवीत असतात.
- देशात विविध स्तरावर चर्चासत्रे, परिसंवाद तसेच सर्वसामान्याची मते अजमावून संपूर्ण राष्ट्रासाठी एक राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा सन 2005 मध्ये प्रसिद्ध करण्यात आला हा आराखडा राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा 2005 (National Curriculum Framework 2005) म्हणून प्रसिद्ध पावला.

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा विकसित करण्यासाठी निश्चित करण्यात आलेली प्रमुख मार्गदर्शक तत्त्वे :

- ज्ञानाचे नाते शाळेबाहेरील जीवनाशी जोडणे.
- घोंकंपट्टीतून शिक्षणाची सोडवणूक करणे.
- शिक्षण पाठ्यपुस्तक केंद्रित न राहता मुलांच्या सर्वांगीण वाढीसाठी त्याचा उपयोग होणे.
- परीक्षा जास्त लवचिक करून वर्गातील अध्ययन अध्यापनाशी एकात्म करणे.
- मुलांचा विकास करताना लोकशाही धोरणांना प्राधान्यक्रम देण्याची गरज आहे.

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा 2005 मध्ये अध्यापन व ज्ञानाविषयी नमूद केलेल्या ठळक बाबी:

- विद्यार्थी केंद्रितता व क्रियाशीलता
- अध्ययनकर्त्याच्या संबंधित बाबी
- विद्यार्थ्यांचा शारीरिक विकास व अध्ययन प्रक्रिया

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा 2005 मधील अभ्यासक्रम विषय:

- भाषा शिक्षण
- गणित शिक्षण
- विज्ञान शिक्षण
- सामाजिक शास्त्र
- कला शिक्षण
- आरोग्य व शारीरिक शिक्षण
- श्रम (काम) आणि शिक्षण
- व्यावसायिक शिक्षण व प्रशिक्षण
- शांततेसाठी शिक्षण
- तपासणी व मूल्यांकन
- शाळा व वर्गातील वातावरण
- व्यवस्थापकीय सुधारणा

NCF 2005 ज्ञानरचनावाद अभ्यासक्रम दृष्टिकोनाची तत्वे, वैशिष्ट्ये:

- अध्ययनक्रियेला अनन्यसाधारण महत्त्व
- अध्ययन करताना अध्ययनासाठी पूर्ण स्वातंत्र्य
- अध्ययनकर्त्यांच्या कृतीवर भर
- विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशीलतेला वाव
- विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक पार्श्वभूमीचा विचार
- पूर्वज्ञान व नवीन ज्ञान यांची सांगड
- अध्ययनासाठी आनंददायी व प्रेरणादायी वातावरण निर्मिती

NCF2005 शिक्षक भूमिका / शिक्षक शिक्षणातील महत्त्व:

- अभ्यासक्रम अंमलबजावणीमध्ये शिक्षकांची भूमिका महत्त्वपूर्ण
- विद्यार्थी शिकू शकतो यावर विश्वास हवा
- निर्देशक (Demonstrator) अनुदेशक (Instructor) प्रशिक्षक (Trainer) त्याबरोबरच अध्याय सुलभ होण्यासाठी सुलभकाची (Facilitator) भूमिका
- अध्ययनासाठी पोषक वातावरण निर्मिती
- विद्यार्थ्यांना वैविध्यपूर्ण कृती करण्यासाठी विविध साधने उपलब्ध करून द्यावीत.
- विद्यार्थ्यांची सामाजिक व सांस्कृतिक पार्श्वभूमी लक्षात घेऊन त्याचा आदर करावा.
- कृतीतून 'ज्ञाननिर्मिती' या उद्देशाने कृती साहित्य पुरविणे.
- विद्यार्थ्यांच्या विचाराला चालना देणारे प्रश्न विचारून मूल्यमापन.